

ЎЗБЕКИСТОН РЕСПУБЛИКАСИ
ОЛИЙ ВА ЎРТА МАХСУС ТАЪЛИМ ВАЗИРЛИГИ
ТОШКЕНТ ДАВЛАТ ИҚТИСОДИЁТ УНИВЕРСИТЕТИ

Қўлёзма ҳуқуқида
УДК: 336.1 (575.1)

САМАНДАРОВА ГУЛМИРА МУЗАФФАР ҚИЗИ

ЎЗБЕКИСТОНДА БЮДЖЕТ ОЧИҚЛИГИНИ ТАЪМИНЛАШНИ
ТАКОМИЛЛАШТИРИШ

08.00.07 – Молия, пул муомаласи ва кредит

ИҚТИСОДИЁТ ФАНЛАРИ БЎЙИЧА ФАЛСАФА ДОКТОРИ (PhD)
ДИССЕРТАЦИЯСИ

Илмий раҳбар:
иқтисодиёт фанлари доктори, профессор
М.П.Эшов

Тошкент – 2022

МУНДАРИЖА

	КИРИШ	3
I БОБ.	ДАВЛАТ БЮДЖЕТИНИНГ ОЧИҚЛИГИНИ ТАЪМИНЛАШНИНГ НАЗАРИЙ АСОСЛАРИ ВА ИЖТИМОЙ ХУСУСИЯТЛАРИ	
1.1.	Давлат бюджетидан фойдаланиш самарадорлиги ва шаффофлигининг иқтисодий - назарий асослари	13
1.2.	Давлат бюджети очиклигининг илмий-назарий асослари ...	28
1.3.	Бюджет очиклигининг илғор тажрибалари ва уларни Ўзбекистонда қўллаш имкониятлари	41
1.4.	Биринчи боб бўйича хулосалар	54
II БОБ.	ЎЗБЕКИСТОНДА БЮДЖЕТ ОЧИҚЛИГИНИ ТАЪМИНЛАШНИНГ РИВОЖЛАНИШ ТЕНДЕНЦИЯЛАРИ ТАҲЛИЛИ	
2.1.	Ўзбекистонда бюджет сиёсатида очиклик тамойилининг амалдаги ҳолати таҳлили	57
2.2.	Ўзбекистонда бюджет харажатларини шакллантиришда очикликни таъминлаш тенденциялари	70
2.3.	Ўзбекистонда ташаббускорлик бюджетининг вужудга келиши таҳлили	84
2.4.	Иккинчи боб бўйича хулосалар	98
III БОБ.	ЎЗБЕКИСТОНДА БЮДЖЕТ ОЧИҚЛИГИНИ ТАЪМИНЛАШНИ ТАКОМИЛЛАШТИРИШ ЙЎЛЛАРИ	
3.1.	Ўзбекистонда бюджет очиклигини таъминлаш билан боғлиқ муаммолар	100
3.2.	Ўзбекистонда бюджет очиклигини таъминлашни такомиллаштириш йўналишлари	112
3.3.	Учинчи боб бўйича хулосалар	122
	ХУЛОСА	125
	ФОЙДАЛАНИЛГАН АДАБИЁТЛАР РЎЙХАТИ	
	ИЛОВАЛАР	

КИРИШ (Диссертация ишининг аннотацияси)

Диссертация мавзусининг долзарблиги ва зарурати. Жаҳонда бюджет сиёсатининг янги тенденцияларини вужудга келиши ташаббусли бюджет, бюджет шаффофлигини таъминлаш каби жиҳатлар билан ифодаланмоқда. Жаҳон банки, ЮНИСЕФ, Европа комиссияси ва бошқа қатор халқаро жамғармалар шериклигида Бюджет халқаро ҳамкорлиги (International Budget Partnership) нотижорат ташкилоти таъсис этилган. Ушбу ташкилот 2006 йилдан буён ҳукуматларнинг бюджет сиёсати очиклигини ўрганиб, унга нисбатан баҳоларни эълон қилиб боради. Бунда очик бюджет бўйича халқаро даражада сўровнома ўтказиб келади. Мазкур нотижорат ташкилот томонидан бюджет очиклиги бўйича сўровнома маълумотларига кўра¹, 2021 йилда 120 та давлатнинг бюджет сиёсати борасидаги очиклиги таҳлил қилинган. Умумий натижа кўрсаткичлари максимал 100 балдан 2021 йилда ўртача 45 баллни ташкил этганлиги кўплаб мамлакатларнинг бюджетга оид асосий молиявий маълумотларни эълон қилмаётганлигини англатади. Мазкур ҳолат эса, бюджет очиклиги (ташаббусли, шаффоф бюджет)ни таъминлашга қаратилган вазифанинг долзарблигини англатади.

Жаҳонда глобаллашув ва халқаро рақобатлашувнинг кучайиши шароитида молиявий ресурслардан самарали фойдаланиш талабларининг ошиб бориши кўплаб мамлакатларида бюджет очиклиги масалалари бўйича илмий-тадқиқотлар олиб борилишини тақозо этмоқда. Молиявий сиёсатнинг очиклигини таъминлаш меъёрларини такомиллаштириш, бюджет маблағларидан самарали фойдаланишда давлат ва хусусий сектор бошқарувини ажратишнинг аниқлигини таъминлаш, фискал сиёсат мақсадларига эришишни назорат қилиш, молиявий ахборот ва рискларни, ички ва ташқи назоратларнинг ўзаро таъсирини аниқлаш, бюджет маблағларини таъминлашда ваколатли органлар ролини кучайтириш, аҳоли иштирокини кенгайтириш, молиявий маълумотларнинг тушунарли ва аниқ шакллантирилиши, молиявий маълумотларнинг очиклиги таъминланишида

¹ Open budget survey 2021 <https://internationalbudget.org/wp-content/uploads/Open-budget-survey-2021.pdf>

реал вақт режимига амал қилиниши ва амалга оширилиши бу борадаги тадқиқотларнинг муҳим йўналишларидан ҳисобланади.

Ўзбекистонда барқарор ижтимоий-иқтисодий тараққиётни таъминлаш, аҳоли фаровонлигини оширишда давлат бюджети маблағларидан самарали фойдаланишга алоҳида эътибор қаратилмоқда. Бу борада Ўзбекистон Республикаси Президенти Олий Мажлисга Мурожаатномасида “бюджет тизимини қайта кўриб чиқиш, бюджет даромадлари ва харажатларининг халқимиз учун очиқ-ошкора бўлишини таъминлаш зарурлигини таъкидлаган эди. Зеро, давлат ва жамият бошқарувидаги очиқлик, мамлакат бюджетининг тақсимланиши ва сарфланишидаги шаффофлик чинакам халқ ҳокимиятини қарор топтириш ва фуқаролик жамиятига асосланган ҳуқуқий демократик давлат қуришнинг муҳим шартидир”². Бюджет очиқлигини кенгайтириш вазифаси бюджет сиёсатида очиқликни таъминлашнинг назарий ва амалий муаммоларини чуқур илмий таҳлил этишни тақозо этмоқда. Бюджет очиқлигини таъминлашда аҳолининг молиявий саводхонлиги, мазкур объект юзасидан илмий тадқиқотларнинг қамлиги ва интернет билан қамраб олиш, унинг тезлиги ва нархи борасидаги масалалар муҳим ҳисобланади. Шунингдек, бюджет маблағлари ҳисобидан ижтимоий инфратузилмани такомиллаштиришда бевосита манфаатдор аҳолининг овоз бериш жараёнларидаги иштироки самарадорлигини ошириш, фуқаролар учун шаффоф бюджет амалиётини ривожлантириш, ташаббускор бюджет жараёнларида турли аҳоли манзилларидаги яшовчилар зичлигининг фарқланиши оқибатида келиб чиқиши мумкин бўлган бюджет маблағларидан фойдаланишдаги тафовутларни молиялаштиришга тақдим этиладиган лойиҳалар сони орқали мувофиқлаштириш, маҳаллий ҳокимликларнинг бюджет очиқлигини таъминлаш жараёнидаги иштирокини ҳудудларнинг ижтимоий-иқтисодий ривожланганлик рейтинглари кўрсаткичлари таркибига

² Бюджет-солиқ тизими очиқлик тамойилига асосланади. - <https://uza.uz/uz/posts/byudzhetsoli-tizimi-ochi-lik-tamoyiliga-asoslanadi-19-06-2018>